

05

บุษยคีรี :

เขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอุทองที่ถูกลี้มเลือน

Pusyagiri :

The sacred mountain of Muang U-thong

ดร. รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล*

Dr. Rungrot Phiromanukun

บทคัดย่อ

จารึกปุษยศิริเป็นจารึกที่มีอายุอยู่ในราวช่วง พ.ศ. 1300–1400 โดยประมาณ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง

จารึกหลักนี้มีข้อความสั้น คือ ปุษยศิริ มีความหมายว่า เขาปุษยะ ซึ่งในเทพนิยายของศาสนาพราหมณ์กล่าวว่า ปุษยศิริ เป็นสวนของพระวรุณ

แต่อย่างไรก็ตามในชมพูทวีปก็ปรากฏนาม “เขาปุษยศิริ” ว่าเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ 2 แห่งคือ

1. ในเมืองนาครชนโคณฑะ อานธรประเทศ
2. ในรัฐโอริสสา

จากหลักฐานหลายชิ้นชี้ชัดว่า จารึกปุษยศิริ พบที่เมืองโบราณอุทอง ดังนั้น “เขาปุษยศิริ” ก็ต้องอยู่ในบริเวณอุทอง ซึ่งผู้เขียนตีความว่า เป็นแนวเขาทำเทียม เพราะเป็นแนวเขาขนาดใหญ่ที่ใกล้เมืองอุทองมากที่สุด และในพื้นที่ของเขาทำเทียมพบโบราณสถานสำคัญในสมัยทวารวดีหลายแห่ง รวมทั้งมีการขุดค้นพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากในพื้นที่แถบนี้

สาเหตุที่ทำให้แนวเขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอุทอง เพราะ

1. เป็นภูเขาที่เด่นสง่าก็ได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้เป็นหลักหมาย (Landmark) เพื่อให้เดินทาง
2. ความเชื่อของผู้คนในอดีต ผิที่ศักดิ์สิทธิ์หรือผีผู้ใหญจะต้องอยู่ที่ภูเขา ซึ่งเป็นความเชื่อที่พบในดินแดนอุษาคเนย์

แม้ว่าในช่วงระยะเวลาหลังปี พ.ศ. 1500 เมืองโบราณอุทองจะได้ลบบทบาทลง แต่แนวเขาทำเทียมก็ยังเป็นแนวเขาศักดิ์สิทธิ์อยู่ ดังปรากฏหลักฐานเจดีย์ทรงระฆังที่สามารถเทียบเคียงรูปแบบได้กับเจดีย์รายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา จึงพอที่จะกำหนดอายุเจดีย์องค์นี้ว่าอยู่ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 21

เราไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าผู้คนได้สืมเลือนว่าแนวเขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่อย่างน้อยก็ควรอยู่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นอย่างช้า

คำสำคัญ: ปุษยศิริ, เมืองอุทอง

A b s t r a c t

The Pusyagiri Inscription can be dated to around the 8th - 9th century and is currently displayed at the U-thong National Museum. The inscription is a short message or “Pusyagiri” referring to the “Pusya” mountain in a Brahmanist tale which explains that the Pusyagiri is the garden of Varuna. However, in the Jambudvipa, the “Pusyagiri” refers to 2 holy mountains as follows:

1. The holy hill in Nagarjunakonda, Andhra Pradesh
2. The holy hill in Orissa

As suggested by multiple pieces of evidence, it can be inferred that the Pusyagiri Inscription found at Muang (City) U-thong is the Pusyagiri (Hill) from U-thong. The evidence also shows that the Pusyagiri can refer to a large imitative mountain which is similar to Muang U-thong. In addition, within the area, there are many important Dvaravati sites and an immense amount of artifacts and evidence from archaeological excavations in this area. The causes and reasons that lead us to believe that the imitative mountain is the holy hill of Muang U-thong are:

1. The mountain was reproduced very well in order to represent a landmark for people to reach.

2. According to ancient beliefs, guardian spirits dwelled in the mountains or the hills which is a common local belief in Southeast Asia.

Despite the fact that Muang U-thong lost its significance after the 10th century, the hill was still considered holy according to the base of a bell shaped stupa which is related to the surrounding stupas in Wat Phra Si Sanphet in Phra Nakhon Si Ayutthaya dating back to around the 16th century. It is unclear when the imitative hill was abandoned but it can be assumed that the hill was abandoned in at least the early Rattanakosin period.

Keywords: Pusyagiri, Muang U-thong

บทนำ

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุททอง จ.สุพรรณบุรี ได้จัดแสดงจารึกอยู่ชิ้นหนึ่ง มีขนาด กว้าง 18 เซนติเมตร ยาว 33.3 เซนติเมตร และ หนา 7 เซนติเมตร รูปแบบอักษรหลังปัลลวะหรือบางท่านเรียกว่าแบบปัลลวะกลาย ทะเบียนจารึกของหอสมุดแห่งชาติ กำหนดให้จารึกหลักนี้อยู่เลขที่ รบ.3 พิจารณาจากรูปแบบอักษรสามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 (รูปที่ 1)

เนื่องจากจารึกแผ่นนี้มีข้อความที่สั้นมาก ดังนั้นการศึกษาในอดีตจึงมุ่งเน้นไปในทางอักษรวิทยาเป็นหลัก อีกทั้งเกิดความสับสนเรื่องสถานที่พบจารึกจึงทำให้ไม่ค่อยมีผู้ใดสนใจทำการศึกษา

แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนกลับมีความเห็นว่า ศัพท์ที่ปรากฏในจารึกเป็นวิสามานยนาม (ชื่อเฉพาะ) ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับชื่อภูมิสถานที่สำคัญของเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง ผู้เขียนจึงได้นำมาศึกษาและตีความดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำอ่านจารึก

นักวิชาการได้ทำการอ่านจารึกแผ่นนี้อยู่ 2 แนวทาง คือ

แนวทางที่ 1. ได้แก่ นาย ธนิต อยู่โพธิ์ นาย จุมพล เจติกานนท์ และ นาย นพชัย แดงดีเลิศ อ่านว่า “ปุษยศิริ” โดยที่ นาย นพชัย แดงดีเลิศ แปล

ว่า ปุขยศิริ หรือ เขาปุขยะ (ธนิต อยู่โพธิ์ , 2510 : 83 ; จุมพล เจติกานนท์, 2515 : 106 ; นพชัย แดงดีเลิศ, 2542 : 171)

แนวทางที่ 2. ได้แก่ นายชะเอม แก้วคล้าย อ่านว่า “ปุมยศิริ” แปลว่า ปุมยศิริ หรือ เขาปุมยะ (กรมศิลปากร , 2528 : 223)

แต่ในความเห็นของผู้เขียนคิดว่า ควรที่จะอ่านว่า **ปุขยศิริ** ทั้งนี้เพราะ

1. โดยทั่วไปอักษร “ม” สมัยหลังปัลลวะ ไม่มีลักษณะเหมือนกับในจารึกแผ่นนี้ ดูตัวอย่างอักษร “ม” ในจารึกคาถา “เย ธมมา” บนแผ่นอิฐ พบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเหมือนอักษร “ษ” ในจารึกขัณฑ์ปา 2 (ดูรายละเอียด กรณีการ วิมลเกษม , 2542 : 312-388)

2. ถ้าศัพท์คำนี้อ่านว่า “ปุมยศิริ” จากการตรวจสอบพจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษ ของ ศาสตราจารย์ โมเนียร์ วิลเลียมส์ (M. M. Williams) พจนานุกรมภาษาบาลี-อังกฤษ ของสมาคมบาลีปกรณ์ พจนานุกรมภาษามอญที่ปรากฏในจารึกของศาสตราจารย์ เฮร์รี ชอตโต (H.L. Shorto) และพจนานุกรมภาษาเขมรโบราณของศาสตราจารย์ เสาวรส ปู (Saverros Pou) ไม่พบคำนี้รวมถึงคำใกล้เคียง แต่ถ้าอ่านว่า “ปุขยศิริ” จะมีความหมาย

จารึกปุษยศิริพบที่เมืองอุทอง

ปัญหาที่สำคัญของจารึกหลักนี้คือ เอกสารที่ออกโดยกรมศิลปากร ระบุแหล่งที่พบจารึกไว้ 2 แห่งคือ 1. เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี และ 2. วัด โขลงสุวรรณภูมิทวาราม จ. ราชบุรี ด้วยเหตุที่สถานที่พบจารึกไม่ชัดเจนจึง ส่งผลต่อการแปลความทางโบราณคดี

ในความเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนคิดว่าจารึกหลักนี้น่าที่จะพบที่เมือง อุทองมากกว่าพบที่ราชบุรี ทั้งนี้เพราะ

1. แม้ว่าข้อมูลในหนังสือ “จารึกในประเทศไทยเล่มที่ 1” ได้ระบุว่า มาจากวัดโขลงสุวรรณภูมิทวาราม จ. ราชบุรี และอีกทั้งยังระบุว่าไม่ทราบ ที่เก็บรักษา รวมถึงไม่ทราบว่าพบเมื่อไหร่และไม่ทราบเก็บรักษาอยู่ ณ ที่ ไใด (กรมศิลปากร , 2528 : 223.)

แต่อย่างไรก็ตามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี เปิด อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2509 หากแต่เอกสาร ที่ออกในปี พ.ศ. 2510 โดยนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากร ก็ยังอ้างว่าจารึกหลักนี้พบที่เมืองอุทองและจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ อุทอง(ธนิต อยู่โพธิ์ , 2510 : 83.)

อีกทั้งในทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง เล่มที่ 1 ซึ่งเป็นสมุดทะเบียนเล่มแรกของพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ที่หน้า 18 ระบุ ว่า จารึกแผ่นนี้เลขประจำวัตถุ 132/2502 พบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2502

ดังนั้นแสดงว่าข้อมูลใน “จารึกในประเทศไทยเล่มที่ 1” น่าจะมีปัญหา ซึ่งอาจจะเป็นเพราะหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานที่ผลิตเอกสารชิ้นนี้ได้ เก็บแต่เพียงหลักฐานสำเนาจารึกเท่านั้นจึงอาจจะเป็นไปได้ว่าตอนทำสำเนา จารึกคงจะเก็บข้อมูลคลาดเคลื่อน

2. ในปัจจุบันไม่ปรากฏชื่อ วัดโขลงสุวรรณภูมิทวาราม ในพื้นที่ จ. สุพรรณบุรี แต่ถ้าสมมติว่าวัดโขลงสุวรรณภูมิทวารามเกิดจากการบันทึก ผิดพลาดมาจากวัดโขลงสุวรรณคีรี จ. ราชบุรีจริงก็จะเกิดปัญหาตรงที่ว่า

จากในรายงานการขุดแต่งวัดโฆลงสุวรรณคีรีของ ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล ปี พ.ศ. 2504 ได้กล่าวถึงโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบจากโบราณสถาน วัดโฆลงสุวรรณคีรี แต่ไม่มีการกล่าวว่ามีารพบจารึกสักหลัแต่ประการใด (ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล , 2535 : 51-52) ซึ่งเป็นเรื่องที่ชวนให้ฉงนว่า ถ้าสมมติว่าพบจริง จารึกแผ่นใหญ่นี้เหตุใดจึงไม่ระบุ

อนึ่งเมื่อพิจารณาจากลักษณะจารึกที่ไม่เป็นทรงเรขาคณิตและผิวหน้าจารึกก็ไม่เรียบเสมอกัน ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน นอกเสียจากว่าจารึกชิ้นนั้นชำรุดแตกหัก อีกทั้งพื้นผิวของจารึกที่ค่อนข้างมันวาว จึงทำให้เชื่อได้ว่าแต่เดิมน่าที่จะเป็นจารึกในผนังถ้ำ หรือ ผนังเพิงผามาก่อน จึงทำให้ได้รับน้ำที่มีสารละลายของหินปูนและต่อมาได้มีการสกัดจากผนัง

ปุษยคิริ เท่ากับ ปุษปคิริ สัมพันธ์กับชมพูทวีป

ในช่วง พ.ศ. 2510 นาย ธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของจารึกแผ่นนี้ไว้ว่า “อาจเป็นชื่อเมืองเก่าของอุทองก็ได้ และชวนให้คิดต่อไปว่า จะมีความสัมพันธ์กันกับนคร ปุษกราวดี หรือ ปุษกลาวดี อันเป็นชื่อหนึ่งของเปชวาร นครหลวงกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ ในครั้งกระโน้นบ้างหรือไม่ เรื่องเหล่านี้ น่าจะได้ช่วยกันสืบค้นหาหลักฐานที่แน่นอนต่อไป” (ธนิต อยู่โพธิ์ , 2510 : 83)

หากแต่ผู้เขียนกลับมีความเห็นที่แตกต่างจากข้อเสนอดังกล่าวข้างต้น ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากในจารึกแผ่นนี้ปรากฏคำว่า “คิริ” ที่หมายถึง ภูเขา ดังนั้นชื่อดังกล่าว ควรที่จะสัมพันธ์กับภูเขา มากกว่าที่จะเป็นชื่อเมือง
2. ในภาษาสันสกฤต คำว่า “ปุษย” หมายถึง ดอกไม้ มีความเกี่ยวข้องกับพระจันทร์และเป็นชื่อยุคสมัยหนึ่งในกลียุค อย่างไรก็ตามผู้เขียนยังตรวจไม่พบว่าในเทพปกรณัมที่รจนาในชมพูทวีปที่เอ่ยถึงชื่อ “ปุษยคิริ” หากแต่พบคำที่มีรูปศัพท์ใกล้เคียงกับคำดังกล่าวคือคำว่า “ปุษปคิริ” ยังหมายถึง เขาแห่งดอกไม้, เขาในเทพปกรณัมอันเป็นส่วนหนึ่งของพระวรุณ (M. M. Williams, 1964 : 640)

ถ้าคำว่า “ปุษย” มีความหมายว่า ดอกไม้ ก็ชวนให้คิดต่อไปได้ว่า “ปุษยศิริ” มีความหมายเท่ากับ “ปุษยศิริ” จะได้หรือไม่

ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) จากหลักฐานที่ค้นพบปรากฏว่าในชมพูทวีป มีภูเขาชื่อ ปุษยศิริ เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ อยู่ 2 แห่งคือ

1. จากหลักฐานจารึกที่ขุดค้นพบที่โบราณสถานหมายเลข 2 บนเขานาหาราพโพพู ที่นาการชุนโกณฑะ อานธรประเทศ จารึกเป็นภาษาปรากฤต เชื่อว่าจารึกหลักนี้มีความเกี่ยวข้องกับราชวงศ์อิชวาคุ ดังนั้นจึงกำหนดอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 8-กลางพุทธศตวรรษที่ 9 ในบรรทัดที่ 3 ปรากฏชื่อที่เป็นทางการของเขาลูกนี้ว่า “ปุผศิริ[ย].” ซึ่ง ศาสตราจารย์ ฌอง ฟิลลิป โวเกิล ได้อธิบายว่า ศัพท์คำนี้เป็นภาษาปรากฤตตรงกับคำว่า “ปุษยศิริ” ในภาษาสันสกฤต (J. Ph. Vogel , 1933 : 2 , 14 , 22. ; D.C. Sincar , 1965 : 334)

2. ในบันทึกของหลวงจีนเหียนจิ่ง ได้กล่าวว่าที่แคว้นอุทรหรือรัฐโอริสสาในภาคตะวันออกของประเทศอินเดียปัจจุบัน มีสังฆารามที่สำคัญที่ชื่อว่า “ปุษยศิริ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสถาปนา (Hiuen Tsiang, 1995 : 204-206) ซึ่งจากหลักฐานที่ขุดพบเมื่อไม่นานมานี้ได้พบชิ้นส่วนจารึกที่ปรากฏพระนามพระเจ้าอโศก (ลักษณะ จีระจันทร , 2549 : 86-90) จึงทำให้สนับสนุนข้อความในบันทึกของหลวงจีนเหียนจิ่ง

3. ในคัมภีร์มารกณเดหยปุราณะและคัมภีร์วิษณุปุราณะ ของศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึง ปุษยศิริว่าเป็นทิวเขาที่อยู่บริเวณแม่น้ำกฤติมาละ (N. L. Dey , 1971 : 164)

อย่างไรก็ตามชื่อเขาปุษยศิริในชมพูทวีปเป็นมงคลนามที่มักจะใช้ไปตั้งเป็นภูมิสถาน และคงจะส่งอิทธิพลให้จารึกหลักนี้ที่พบในประเทศไทยปัจจุบัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะพบเห็นได้โดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จารึกปุขยศิริสัมพันธ์กับพระเจ้าอโศกจริงหรือ

อนึ่งได้มีผู้เสนอว่า การที่พบจารึกปุขยศิริในดินแดนประเทศไทย เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการเผยแพร่ศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกยังดินแดน ประเทศไทย ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าไม่ควรที่จะด่วนตีความเช่นนั้น เพราะ

1. ปัจจุบันเรายังไม่พบหลักฐานใดๆ ในดินแดนประเทศไทย ที่มีอายุร่วมสมัยพระเจ้าอโศก อีกทั้งจากหลักฐานจารึกในสมัยพระเจ้าอโศกก็ไม่เคยระบุว่าพระองค์ทรงส่งสมณทูตมายังดินแดนที่ชื่อว่าสุวรรณภูมิที่นักวิชาการมักจะเชื่อว่าเป็นดินแดนในประเทศไทยปัจจุบัน

2. แม้ว่าจะมีการอ้างถึงเสาธรรมจักรและธรรมจักรที่พบที่เมืองอุทธรณ์ว่ามีความสัมพันธ์กับเสาศระเจ้าอโศกก็ตาม หากแต่เสาธรรมจักรและธรรมจักรขึ้นดังกล่าวก็มีอายุอยู่ในสมัยหลังกว่าพระเจ้าอโศกลงมามาก

3. ปุขนิยสถานที่มีนามว่า “ปุขปศิริ” ในชมพูทวีปมีอยู่ 2 แห่ง แล้วเราจะมั่นใจได้เพียงใดว่า จารึกปุขยศิริสัมพันธ์กับปุขปศิริที่โอริสสาที่เชื่อว่าพระเจ้าอโศกทรงสถาปนา

4. แม้ว่าแคว้นโอริสสาจะเป็นศูนย์กลางทางการค้าแห่งหนึ่งที่ติดต่อกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สฤชดีพงศ์ ขุนทรง , 2553 : 263-277) หากแต่ไม่เคยปรากฏหลักฐานรูปแบบศิลปกรรมของแคว้นโอริสสาในประเทศไทย แต่ประการใด

5. แม้ว่าชื่อเขาปุขยศิริในประเทศไทยจะสัมพันธ์กับปุขปศิริในแคว้นโอริสสาจริงก็ไม่ได้หมายความว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกได้มีการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนประเทศไทย เพราะเมื่อครั้งที่หลวงจีนเหียนจิ่งได้ไปที่ปุขปศิริที่โอริสสา สถานที่แห่งนี้ก็ยังใช้เป็นพุทธศาสนสถานอยู่ ซึ่งหลวงจีนเหียนจิ่งมีอายุหลังกว่าพระเจ้าอโศกประมาณ 900 ปี และจารึกปุขยศิริก็มีอายุหลังกว่าพระเจ้าอโศกเกือบ 1000 แล้วเราจะมั่นใจได้อย่างไรว่าความสัมพันธ์ได้เกิดขึ้นเมื่อครั้งพระเจ้าอโศกหรือเพิ่งจะเกิดขึ้นก่อนหน้า พ.ศ. 1300 ไม่นานนัก

ปูษยคิริ คือแนวเขาทำเทียม

เนื่องจากจารึกปูษยคิริพบที่เมืองอุทอง จึงทำให้เชื่อได้ว่า แต่เดิมในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ที่เมืองโบราณอุทองจะต้องมีภูเขาที่ชื่อว่า ปูษยคิริ ซึ่งผู้เขียนเสนอว่าควรที่จะเป็นแนวเขาหลังเมืองอุทอง แนวที่ปัจจุบันเรียกว่า “เขาทำเทียม”¹ ทั้งนี้เพราะ

1. แนวเขาทำเทียมเป็นแนวเขาขนาดใหญ่ที่ใกล้เมืองอุทองมากที่สุด (รูปที่ 2)

2. เมื่อช่วงปี พ.ศ. 2507-2508 กรมศิลปากรและศาสตราจารย์ ผ่อง บวลเซอลีเยร์ แห่งมหาวิทยาลัยปารีสได้เข้ามาทำการขุดแต่งโบราณสถานในเมืองอุทอง การขุดแต่งครั้งนั้นได้ทำการขุดแต่งโบราณสถานหมายเลขที่ 9 , 10 , 11 และ 12 ที่ตั้งอยู่ที่เชิงเขาพระ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มโบราณสถานขนาดใหญ่นอกเมืองอุทอง

จากการขุดแต่งในครั้งนั้นโดยเฉพาะโบราณสถานหมายเลขที่ 11 (รูปที่ 3) ได้ค้นพบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ คือ พระพุทธรูปสำริดแสดงปางวิตรรกมูทรา จำนวน 4 องค์ และธรรมจักรพร้อมทั้งเสารองรับธรรมจักร (ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล, 2509 : 12-18.) ซึ่งโบราณวัตถุทั้งหมดนี้ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง (รูปที่ 4)

ปูษยคิริก็เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์

นอกจากหลักฐานพุทธศาสนาที่พบในบริเวณเขาทำเทียมแล้ว ยังพบว่าวัดเขาพระศรีสรรเพชญ์ซึ่งตั้งอยู่ที่เชิงเขาพระในแนวเดียวกันกับ

¹ ในอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เรียกแนวเขาภูนี้ว่า “เขาทำเทียม” หากแต่ในเอกสารของกรมศิลปากรคือ “รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าอุทอง อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” “โบราณวิทยา เรื่องเมืองอุทอง” และ “นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทองและเรื่องราวสุพรรณภูมิ” เรียกแนวเขาภูนี้ว่า “เขาค่าเทียม” แต่ในเอกสาร “รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี” ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้บันทึกถึง “เขาธรรมเขียร” ที่เมืองท้าวอุทอง

เขาทำเทียม ได้พบพระพุทธรูปแสดงปางปฐมเทศนา ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง และเทวรูปพระวิฆณุขนาดใหญ่ลักษณะของผ้านุ่งก็คล้ายกับเทวรูปพระวิฆณุในศาลหลักเมืองสุพรรณบุรีและศาลหลักเมืองอุทอง ซึ่งเป็นเทวรูปในสมัยทวารวดี แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายตรงที่ว่าพระวิฆณุที่วัดพระศรีสรรเพชญ์องค์นี้ส่วนพระเศียรขาดได้มีการซ่อมขึ้นใหม่ในสมัยหลัง

จากการที่พบพระวิฆณุองค์นี้ทำให้เราพอคาดเดาได้ว่า บริเวณเขาพระแห่งนี้ในอดีตก็น่าที่จะมีศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพระวิฆณุด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งในกรณีนี้ก็ไม่ใช่เรื่องแปลกประการใดทั้งนี้เพราะ ชื่อเขาปุยศิริก็มีปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ (รายละเอียดดูข้างต้น)

นอกจากนี้ที่ปลายแนวเขาทำเทียมมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ คือ แหล่งโบราณคดีคอกช้างดิน ซึ่งแหล่งโบราณคดีนี้ได้ขุดค้นพบมุขลึงค์ (รูปที่ 5) อันเป็นของที่พบน้อยมากในวัฒนธรรมทวารวดี (ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล, 2511 : 73-78) กำหนดอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12-กลางพุทธศตวรรษที่ 13 (J. Boisselier , 1972 : 29)

ส่วนอีกองค์เป็นศิวลึงค์ที่พบในแหล่งโบราณคดีคอกช้างดินปรากฏส่วนของรูทรรภาคติดกับฐาน (รูปที่ 6) ซึ่งน่าจะมิอาจอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ทั้งนี้เพราะมีลักษณะเหมือนกับศิวลึงค์ในสมัยก่อนเมืองพระนคร (J. Boisselier , 1966 : 288) และเหรียญเงินมีจารึกอักษรปัลลวะ อ่านได้ว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” (สายนต์ ไพรชาญจิตร์ และ สุภาศ ดวงสกุล, 2541 : 33)

ในความเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนมองว่า จากข้อความในจารึกแผ่นทองแดงที่พบในเมืองอุทองได้กล่าวถึง พระเจ้าหรรษวรมันซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์ที่เสวยราชสมบัติที่เมืองอุทองแห่งนี้ได้ถวายสิ่งของแก่ศิวลึงค์ที่ทรงนามอมรตเกษตรและศรีธารศวร (กรมศิลปากร , 2528 : 225-228) จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า จารึกแผ่นทองแดงที่เมืองอุทองกำลังเอ่ยถึงศิวลึงค์ที่คอกช้างดิน 2 องค์นี้

1. เนื่องจากแหล่งโบราณคดีคอกช้างดินเป็นแหล่งโบราณคดีเพียงแห่งเดียวในเมืองอุทองที่ขุดค้นพบศิวิลิ่งค์ อีกทั้งอายุของรูปแบบอักษรที่ปรากฏบนแผ่นจารึกซึ่งเป็นแบบที่เรียกว่า หลังปัดลวะ ก็มีอายุร่วมสมัยกับศิวิลิ่งค์ทั้ง 2 องค์ที่กล่าวไปข้างต้น

2. ศิวิลิ่งค์ในจารึกแผ่นทองแดงองค์หนึ่งทรงนามว่า “อมราตเศวร” ซึ่งเป็นนามศิวิลิ่งค์ที่พบมากในสมัยก่อนเมืองพระนคร อีกทั้งพระนามอมราตเศวรก็ยังปรากฏบนตราประทับที่เมืองไวศาลีโบราณในกลุ่มแม่น้ำคงคา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิไศวนิกายแห่งหนึ่งในอินเดียก็มีนามว่า อามราตเศวร (K. Bhattacharya , 1961 : 54)

อนึ่งศิวิลิ่งค์อีกองค์หนึ่งที่ทรงนาม “ศรีธราเศวร” นั้น แม้ว่าผู้เขียนยังไม่พบหลักฐานว่าศิวิลิ่งค์นามนี้เคยพบที่ไหนมาก่อนก็ตาม แต่ความหมายของศิวิลิ่งค์คือ ผู้เป็นใหญ่แห่งธาร ซึ่งจากการขุดแต่งโบราณสถานคอกช้างดินก็พบว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีโบราณสถานตั้งอยู่ที่ขอบอ่าง (สายันต์ ไพรัชญาจิตร และสุภมาศ ดวงสกุล , 2541 : 15-40.)

เขาทำเทียมมีความสำคัญเพราะ

จากหลักฐานทั้งหมดที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วนั้น ก็ย่อมที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเขาทำเทียมในอดีตด้วยเช่นเดียวกัน ส่วนสาเหตุที่แนวเขาทำเทียมมีความสำคัญเพราะ

ประการที่ 1 เนื่องจากในอดีตสมัยที่ยังไม่มีเข็มทิศใช้ การเดินทางย่อมเป็นการลำบาก เพราะจะเดินทางไปทิศทางอย่างไรเพื่อไม่ให้หลง ดังนั้นภูเขาที่เด่นสง่าก็ได้ถูกนำมาใช้เพื่อให้เป็นหลักหมาย (Landmark) ในการเดินทาง ถ้าเราจินตนาการว่าถ้าท่านเป็นคนในอดีตแล้วต้องเดินทางมาเมืองอุทอง ท่านจะรู้ได้อย่างไรว่าเมืองอุทองอยู่ทางไหนจะไปอย่างไร ถ้าเราไม่สังเกตจากเขาทำเทียมที่ตั้งอยู่หลังเมืองอุทองเป็นสำคัญ

ประการที่ 2 ตามความเชื่อของผู้คนในอดีต ผีที่ศักดิ์สิทธิ์หรือผีผู้ใหญ่จะต้องอยู่ที่ภูเขา เช่น พระขพุงผีในศิลาจารึกหลักที่ 1 ก็อยู่ที่เขาหลวงเมือง

สุโขทัย ผืนดิน หรือผืนอันศักดิ์สิทธิ์ของพม่าก็อยู่ที่เขาปอบป่า รวมถึงการบูชา ยันต์ที่เขาสิงเจียโปโป หรือลิงคบรรพตบริเวณวัดภูในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่ง ในพงศาวดารล้านช้างที่กล่าวถึงพญาแสนก็มีความสัมพันธ์กับภูเข ซึ่งผีที่ ประจำภูเขายกมาก็ไม่เกี่ยวข้องกับเทวดาในศาสนาที่มาจากชมพูทวีปแต่ ประการหรืออีกนัยหนึ่งคือผีประจำภูเขเป็นความที่มีมาแต่ดั้งเดิมในภูมิภาค แห่งนี้ ต่อมาเมื่อเมืองอุทองรับศาสนาที่มาจากชมพูทวีปจึงได้นำมาผนวกกับ แนวความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น

จากที่ยกมาทั้งหมดจึงพอจะสรุปได้ว่าแนวเขาทำเทียมก้นาที่จะเป็น เขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอุทอง และเนื่องจากโบราณวัตถุบางชิ้นที่พบใกล้แนว เขาทำเทียม เช่น ธรรมจักรและเสารองรับธรรมจักร และพระพุทธรูปแสดง ปางปฐมเทศนา มีอายุที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 จึงอาจจะเป็นแนว เขาศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ยุคก่อนหน้านั้นขึ้นไป

เขาทำเทียมศักดิ์สิทธิ์ พุทธางนาคก็ศักดิ์สิทธิ์

อนึ่งเมื่อแนวเขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอุทองจึงชวนให้คิด ต่อไปได้ว่า เนื่องจากมีลำน้ำที่ไหลจากเขาทำเทียม 2 สาย คือ ห้วยหางนาค และ ห้วยรวก ซึ่งไหลลงสู่คูเมืองอุทอง ถึงแม้ว่าสภาพในปัจจุบันของห้วยทั้ง 2 จะแห้งขอดไปแล้วก็ตาม แต่ในอดีตน้ำในลำห้วยทั้ง 2 จะต้องมีความ ปริมาณ ที่มากพอสมควร

จากหลักฐานโบราณคดีพบว่า บริเวณดังกล่าวใกล้เชิงเขาทำเทียม โบราณสถานหมายเลขที่ 10 และ เลขที่ 11 ตั้งอยู่ 2 ฝั่งห้วยหางนาค โดยที่โบราณสถานหมายเลขที่ 11 พบพระพุทธรูปสำริดจำนวน 4 องค์ เสารธรรมจักร และธรรมจักร แต่ในขณะเดียวกันที่โบราณสถานหมายเลข ที่ 10 พบแต่หัวกวางเท่านั้น (ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล, 2509 : 15-17)

ในกรณีการพบโบราณวัตถุในโบราณสถานหมายเลขที่ 10 และ 11 ผู้เขียนตีความดังต่อไปนี้

1. หัวกวางที่พบในโบราณสถานหมายเลขที่ 10 จะสัมพันธ์กับ

ธรรมจักรและเสารองรับธรรมจักรที่พบในโบราณสถานหมายเลขที่ 11

2. โบราณสถานหมายเลขที่ 10 และ 11 แต่เดิมเคยมีธรรมจักร เสา
รองรับธรรมจักร และกวางหมอบ เหมือนกันทั้ง 2 แห่ง

แต่อย่างไรก็ตามจากตำแหน่งที่ตั้งโบราณสถานที่ตั้งใกล้กับห้วย
ทางนาและลักษณะโบราณวัตถุที่ค้นพบ จึงชวนให้คิดได้ว่า ในอดีตครั้งที่
เมืองอุทองยังคงสถานะเป็นเมืองขนาดใหญ่ ห้วยทางนาที่ไหลลงมาจาก
เขาทำเทียมจะเป็นลำน้ำศักดิ์สิทธิ์ของเมืองแห่งนี้ (รูปที่ 7)

ปุชยศิริเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ระยะเวลานาน

ในอดีตนักวิชาการจะยึดตามข้อสมมติฐานของศาสตราจารย์ ฌอง
บวสเชอลีเยร์² ที่ว่าไม่ปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมเขมรอยู่ที่เมืองอุทอง
เลย เมืองแห่งนี้คงถูกทอดทิ้งเพื่อย้ายไปอยู่ที่เมืองสุพรรณในพุทธศตวรรษ
ที่ 16² (J. Boisselier , 1965 : 146)

แต่อย่างไรก็ตามจากข้อเสนอของศาสตราจารย์ท่านนั้น ท่านก็ไม่ได้
กล่าวว่าเมืองอุทองร้าง เพียงแคื่อย้ายเมืองซึ่งการย้ายนั้นก็ไม่ใช่จะต้อง
ย้ายไปหมดทั้งเมือง อีกทั้งจากการขุดค้นในสมัยปัจจุบันพบว่า จากการขุด
ที่คูเมืองอุทองยังปรากฏร่องรอยของผู้คนอยู่อาศัยถึงในพุทธศตวรรษที่ 16
(สันต์ ไทยานนท์ , 2556 : 260-285)

ถึงแม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับชั้นดินการอยู่อาศัยในบริเวณเมืองอุทอง
ยังมีจำนวนน้อยอยู่ และน่าที่จะเป็นไปได้ว่าร่องรอยการอยู่อาศัยช่วง พ.ศ.
1600 ลงมา ประชากรน่าจะเบาบาง ทั้งนี้เพราะตัวเมืองสุพรรณบุรีเริ่มมี
บทบาทความสำคัญมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุที่พบในบริเวณเขา
ทำเทียมทำให้เชื่อได้ว่าเขาแห่งนี้คงความเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์มาจนถึง ช่วง พ.ศ.
2100 และมีอิทธิพลของวัฒนธรรมทะเลสาบเขมรปรากฏ เพราะ

² ข้อความในภาษาฝรั่งเศส ศาสตราจารย์ ฌอง บวสเชอลีเยร์ ใช้ว่า “La ville aurait été
abandonnée sans doute au profit de Sup’anburi”

1. จากตัวอย่างพระพุทธรูปสำริดที่พบในโบราณสถานหมายเลขที่ 11 มีขนาดความสูงประมาณ 32 เซนติเมตร (รูปที่ 8) จากพุทธลักษณะพบว่าพระพักตร์ค่อนข้างที่จะแสดงถึงความอวบอ้อมและที่ชายจิวรเบื้องล่างยังเป็นชายเขี้ยวตะขาบซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปปาละ ยกตัวอย่างเช่นพระพุทธรูปในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นาฬิกา จัดอยู่ในศิลปะปาละตอนต้น มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 (เชษฐ ติงสัญชลี , 2554 : 178-179.) เพราะฉะนั้นผู้เขียนจึงกำหนดอายุพระพุทธรูปสำริดองค์ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15

อนึ่งพระพุทธรูปองค์นี้ยังปรากฏประภาณพลที่มีรัศมีเป็นเปลวไฟอยู่ที่ด้านหลังพระเศียร ซึ่งน่าที่จะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปศิลปะปาละ เพียงแต่การมีประภาณพลรอบพระเศียรของพระพุทธรูปในศิลปะปาละนั้น จะพบในประติมากรรมศิลาเท่านั้น หากแต่พระพุทธรูปสำริดที่เมืองอุทอง คงจะเป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้

2. นอกจากศิวลึงค์ 2 องค์ที่พบที่แหล่งโบราณคดีคอกช้างดินซึ่งได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว ยังพบว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ยังพบศิวลึงค์อีกองค์ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี (รูปที่ 9)

ลักษณะของศิวลึงค์องค์ที่กำลังกล่าวถึงอยู่นั้น มีลักษณะที่พรหมภาค วิชาญภาค และรุทธภาค เท่ากัน ซึ่งเหมือนกับศิวลึงค์สมัยเมืองพระนคร (J. Boisselier, 1966 : 287) แต่เนื่องจากการกำหนดอายุศิวลึงค์เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก อีกทั้งรายละเอียดต่างๆก็หาไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่า ศิวลึงค์องค์นี้น่าที่จะมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 ลงมา และเป็นสิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า บริเวณเขาคัดส์สิทธิ์แห่งนี้ก็มีร่องรอยของวัฒนธรรมทะเลสาบเขมร

3. เศียรประติมากรรมศิลาทราย ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑระบู้ว่าได้มาจากเขาทำเทียม (รูปที่ 10)

ลักษณะของใบหน้าชำรุด ประติมากรรมทรงศิราภรณ์ทรงเทริด ที่ขอบกระบังหน้าเป็นลายวงกลม กึ่งกลางเป็นรูปดอกไม้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทะเลสาบเขมร อีกทั้งมีลักษณะคล้ายกับเศียรทวารบาลที่ได้จากแหล่งโบราณคดีเนินทางพระ จ. สุพรรณบุรี ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี ดังนั้นเศียรประติมากรรมศิลาทรายจึงน่าที่จะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 โดยประมาณ

4. ปรากฏพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่ง (รูปที่ 11) ที่พบบนเขาลูกนี้ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง ซึ่งอายุของพระพุทธรูปเหล่านี้สามารถกำหนดอยู่ในราวศิลปะอยุธยาตอนกลาง

5. ในบริเวณเขาทำเทียมปรากฏเจดีย์ทรงระฆัง (รูปที่ 12) ที่มีรูปแบบเหมือนกับเจดีย์รายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา จึงพอที่จะกำหนดอายุเจดีย์องค์นี้ว่าอยู่ในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 21 และในบริเวณเพิงผาที่ใกล้กันนั้นยังมีการก่อผนังลูกกรงลูกมะหวดเป็นห้อง

อนึ่งแม้ว่าในช่วง พ.ศ. 1700 เรือยลงมาเมืองสุพรรณบุรีจะมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่เมืองอุทองก็ตาม แต่การปรากฏหลักฐานในช่วง พ.ศ. 1700-2100 ก็คงจะเป็นเพราะความทรงจำของกลุ่มคนที่เมืองสุพรรณบุรียังรับรู้่ว่า เขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์

“บุษยศิริ” ชื่อที่ถูกลืมนั่น

จากหลักฐานที่พบที่เขาทำเทียมในขณะนี้ (พ.ศ. 2557) ยังปรากฏร่องรอยหลักฐานตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงช่วงสมัยอยุธยาหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1

แต่อย่างไรก็ตามเราก็คงไม่อาจที่จะทราบได้ว่าชื่อ “บุษยศิริ” จะถูกลืมนั่นไปตั้งแต่เมื่อไหร่ เพราะพื้นที่บริเวณเขาทำเทียมปรากฏหลักฐานที่เห็นเด่นชัดก็ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เรือยลงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยประมาณ หากแต่จารึกที่ปรากฏนามบุษยศิริ มีเพียงหลักเดียวเท่านั้น อีก

ทั้งรูปแบบอักษรก็เป็นแบบที่นิยมใช้ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เราจะมั่นใจได้ประการใดว่า ผู้คนในช่วงระยะเวลาหลังจากนั้นลงมาจะอ่านจารึกแผ่นนี้ได้

แต่อย่างไรก็ตามผู้คนในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ก็ยังคงมีความทรงจำว่าเขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้เพราะ ในเสภาขุนช้างขุนแผน เมื่อกล่าวถึงตอนที่ขุนแผนพานางวันทองมาที่เขาพระได้กล่าวถึงการปิดทองพระ ดังข้อความที่ว่า “ถึงเขาพระที่เคยเข้ามาไหว้ พระสุกนี้กระไรดังหิ้งห้อย” (กรมศิลปากร , 2509 : 367)

กิตติกรรมประกาศ

บทความชิ้นนี้ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลบางประการจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ที่ปรึกษาศูนย์ภาษาสันสกฤต คณะโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง จ. สุพรรณบุรี ที่เอื้อเพื่อในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

รูปที่ 1 จารึกปุชยศิริ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทONG จ. สุพรรณบุรี

รูปที่ 2 เขาทำเทียมหลังเมืองอุทONG

รูปที่ 3 โบราณสถานหมายเลขที่ 11 เมืองอุทุม

รูปที่ 4 ธรรมจักรพร้อมแท่นรองรับ
ขุดได้จากโบราณสถานหมายเลข 11
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ อุทุม จ. สุพรรณบุรี

รูปที่ 5 มุขสิงค์ได้จากแหล่งโบราณคดีคอกช้างดิน ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี

รูปที่ 6 ศิวลึงค์จากแหล่งโบราณคดีคอกช้างดิน ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี

รูปที่ 7 แผนที่เมืองอุทอง

รูปที่ 8 พระพุทธรูปสำริดจาก
โบราณหมายเลขที่ 11 ซึ่งแสดง
ถึงอิทธิพลพุทธศิลป์อินเดีย
ปาละ

รูปที่ 9 ศิวลึงค์ที่พบจากคอกช้างดิน แสดงอิทธิพลของทะเลสาบเขมร สมัยเมืองพระนคร

รูปที่ 10 ชิ้นส่วนประติมากรรมศิลา ได้จากบริเวณเขาทำเทียม ปัจจุบันจัดเก็บรักษาในคลังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง (ที่มา สุภมาศ ดวงสกุล)

รูปที่ 11 หลักฐานพระพุทธรูปสมัยอยุธยาที่พบที่เขาคำเทียม ปัจจุบันจัดเก็บรักษาในคลังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง

รูปที่ 12 เจดีย์บนเขาทำเทียมลักษณะคล้ายกับเจดีย์รายในวัดพระศรีสรรเพชญ์

บรรณานุกรม

- กรณีการ วิมลเกษม. (2542). “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย” ใน **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย**, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร : 312-388.
- จุมพล เจติกานนท์. (2515). “จารึกทวารวดี” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เชษฐ์ ดิงสัญชลี. (2554). **พระพุทธรูปอินเดีย**. กรุงเทพฯ ฯ : เมืองโบราณ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2509). “รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี” ใน **โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง**, 27-32 กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- นพชัย แดงดีเลิศ . (2542). “จารึกทวารวดี : การศึกษาเชิงอักษรวิทยา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร .
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2510). **สุวรรณภูมิ**. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- ลักษณะ จิระจันทร์. (2549). “ปุชปคีรี บนแผ่นพระเจ้าอโศกมหาราช” **สุวรรณภูมิ**. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการสุวรรณภูมิ.
- ศิลปากร, กรม. (2509). **ขุนช้างขุนแผน**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2528). **จารึกในประเทศไทย เล่ม 1** กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร.
- สมศักดิ์ รัตนกุล, ว่าที่ ร้อยตรี. (2509). รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าอู่ทอง อำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร , 2509. (กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2509).
- _____. (2511). “การขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือของคอกช้างดิน อำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี”. **ศิลปากร** 11, 6 : 73-78.
- _____. (2535). **โบราณคดีเมืองคูบัว** กรุงเทพฯ ฯ : กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ว่าที่ ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2535).
- สฤกษ์พงศ์ ขุนทรง. (2553). “รัฐโอริสสา : ย่านเมืองการค้าโบราณชายฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย” **ดำรงวิชาการ** 9, 2 : 261-277.
- สันต์ ไทยานนท์ . (2556) “ค้นคืนคูเมืองอู่ทองข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี” **ดำรงวิชาการ** 12, 1 : 260-285.
- สายันต์ ไพธัญจิตร และสุภาภัส ดวงสกุล .(2541). “หลักฐานและความรู้ใหม่ทางโบราณคดีเกี่ยวกับโบราณสถานคอกช้างดินเมืองอู่ทอง”. **ศิลปากร** 41, 4 : 15-40.

- Bhattacharya , K. (1961). **Les Religions Brahmaniques dans l’Ancien Cambodge**. Paris : EFEO .
- Boisselier , J. (1965). “ Récentes recherches arche’ologique en Thaïlande rapport préliminaire de mission (25 Juillet-28 Novembre 1964). “**Arts Asiatique** tome XXII : 125-173.
- _____. (1966). **Le Cambodge**. Paris: Picard.
- _____. (1972). “ Travaux de la Mission arche’ologique Français en Thaïlande (Juillet-Novembre 1966). “**Arts Asiatique** tome XXV : 27-90.
- Dey , N.L. (1971). **The Geographical Dictionary of Ancient and Mediæval India**. New Delhi : Munshiram.
- Huntington , S. L. (1984). **The “Pala-Sena” Schools of Sculpture**. Leiden : E.J. Brill.
- Huen Tsiang (1995). **Si-Yu-Ki : Buddhist records of the western world**. trans by Samuel Beal. Delhi : Low Price Publications.
- Sicar , D.C. (1965). **Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization Vol. I**. Calcutta : University of Calcutta.
- Vogel , J. Ph. (1933). “Prakrit Inscriptions from a Buddhist site at Nagarjungkonda”. **Epigraphia Indica Vol. XX** (1929-30). Delhi : Government Epigraphist for India : 1-36.
- Williams, M. M. (1964). **A Sanskrit-English Dictionary**. Delhi : Motilal Banarsidass.